

Тема 1

ПРАВО – СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ, СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

ПЛАН

1. Поняття й ознаки права. Право й мораль.
2. Принципи права.
3. Поняття правосвідомості як регулятора правомірної поведінки.
4. Правовідносини: поняття та структура.
5. Поняття правопорушення та його склад.
6. Поняття та види відповідальності.
7. Поняття та ознаки держави.
8. Поняття та види влади. Особливості державної влади.
9. Поняття та ознаки правової і соціальної держави.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. *Що таке соціальні норми? Які види соціальних норм ви знаєте?*
2. *Які принципи права вам відомі?*
3. *Яку роль відіграє право в житті суспільства?*
4. *Чим право відрізняється від інших соціальних норм?*
5. *Наведіть приклади моральних норм, які підкріплені чинними нормами права.*
6. *Які види суспільних відносин вам відомі?*
7. *Що таке правовідносини?*
8. *Із чого складаються правовідносини?*
9. *Чому правовідносини більш захищені, ніж інші суспільні відносини?*
10. *Назвіть ознаки правовідносин.*
11. *Які якості властиві суб'єктам правовідносин?*
12. *Що складає юридичний зміст правовідносин?*
13. *Що є об'єктом правовідносин?*
14. *Що таке правопорушення?*
15. *Що таке правосвідомість?*
16. *Які елементи входять до складу правопорушення?*
17. *Які ви знаєте форми вини?*
18. *Що таке відповідальність?*
19. *Назвіть види відповідальності.*
20. *Що є підставою для настання юридичної відповідальності?*
21. *Які ви знаєте ознаки юридичної відповідальності?*
22. *Оцініть можливості й перспективи щодо побудови правової держави в Україні.*

1. ПОНЯТТЯ Й ОЗНАКИ ПРАВА. ПРАВО Й МОРАЛЬ

СОЦІАЛЬНІ НОРМИ – це правила поведінки, що регулюють відносини між людьми і спрямовують їх діяльність у спільних інтересах.

До системи соціальних норм належать норми права, мораль, звичаї, традиції, норми громадських організацій, релігійні норми. Найбільш значущими серед них є норми права та моралі.

Протягом багатьох десятиліть, іноді й століть формуються **звичаї** та **традиції**. Саме завдяки традиціям ми святкуємо день народження, Новий рік чи Івана Купала, за звичаєм відзначаємо весілля або ювілей. Звичаї та традиції мають суттєві відмінності у різних державах, у різних народів та етнічних груп.

З появою релігії, вірувань з'являються й відповідні **релігійні норми**. Вони встановлюються священними книгами, рішеннями вищих органів релігійних конфесій і вважаються похідними від вищих сил – Бога. Ці норми є дійсними тільки для прихильників тієї чи іншої релігії, а в разі недотримання релігійних норм людину можуть відлучити від церкви, піддати анафемі (прокльону), застосувати інші релігійні заходи впливу.

Нині існує багато різноманітних організацій, об'єднань громадян. Кожне з них повинне певними нормами регулювати своє внутрішнє життя, відносини між своїми членами. Вони визначають порядок прийому до об'єднання громадян, порядок формування керівних органів та їх діяльності, інші внутрішні норми таких об'єднань. Зрозуміло, що ці норми стосуються лише тих, хто є членами відповідних об'єднань громадян. Такі норми називають **корпоративними нормами**. До них належать норми статутів політичних партій, громадських організацій тощо.

Право виникло разом із державою. Воно викликане до життя тими самими причинами, що й держава: організацією влади, яка спроможна встановлювати юридичні норми й забезпечувати утілення їх в життя.

ПРАВО – це система загальнообов'язкових норм (правил поведінки), які виражають загальні та індивідуальні інтереси (волю) населення країни, є регулятором суспільних відносин, визнаються та охороняються державою і забезпечуються всіма заходами державного впливу, у тому числі заходами примусу.

МОРАЛЬ – це правила поведінки людей, які уособлюють усталені уявлення про справедливість, чесність, добро, що склалися в суспільстві.

Між нормами моралі та нормами права багато спільного, але є чимало відмінностей. Вони тісно взаємодіють між собою, впливають одне на одного.

	НОРМИ МОРАЛІ	НОРМИ ПРАВА
Спосіб запровадження	Поступово утверджуються у свідомості людей	Установлюються державними органами згідно зі спеціально визначеним порядком
Ступінь обов'язковості	Визначаються ступенем усвідомлення членами суспільства, не є загальнообов'язковими	Є загальнообов'язковим з часу набрання чинності
Сфера дії	Майже всі відносини між людьми	Регулюють найважливіші суспільні відносини, що мають загальне значення
Територія, на якій діють	Не обмежені кордонами певної держави	Діють на території певної держави
Спосіб закріплення	Як правило, не закріплюються у формальному акті	Закріплюються письмово у формальних актах
Спосіб забезпечення, наслідки порушення	Підтримуються громадською думкою більшості, порушення спричиняє громадський осуд	Підтримуються державою, у разі порушення можлива юридична відповідальність
Об'єкт регулювання	Суспільні відносини, поведінка людей	

2. ПРИНЦИПИ ПРАВА

Принципи права:

- верховенство закону;
- законність;
- гуманізм;
- демократизм;
- єдність прав і обов'язків;
- рівність громадян перед законом;
- внутрішня узгодженість права.

ВЕРХОВЕНСТВО ЗАКОНУ – це принцип, що визначає провідну, визначальну роль закону в правовій системі, яка забезпечується його найвищою юридичною силою щодо будь-яких інших актів.

Принцип верховенства закону вимагає, щоб діяльність усіх органів державної влади здійснювалась на правовій основі та відповідала умовам легітимності (у перекладі з латинської мови *lex* – закон). Легітимною визнається законна влада, утворена відповідно до процедури, передбаченої законами.

Правова держава передбачає, що під законність державної влади (принцип верховенства закону) доповнюється визнанням за окремою особою невід'ємних і невідчужуваних прав, які передують самій державі. Тому в правовій державі принцип верховенства закону доповнюється принципом верховенства права. Принцип верховенства права означає, що для правової держави є необхідним але зовсім не

достатнім, щоб усі, зокрема і сама держава, дотримувались законів. Необхідно також, щоб ці закони були правовими, щоб вони виражали загальну й однакову для всіх міру (норму) свободи людини.

3. ПОНЯТТЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЯК РЕГУЛЯТОРА ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ

ПРАВОСВІДОМІСТЬ — одна з форм суспільної свідомості, яка виражає ставлення до права. Кожна особа володіє правосвідомістю незалежно від того, усвідомлює вона це чи ні.

Зауважимо, що кожна людина, яка живе в суспільстві, отримує інформацію про певну сторону правового життя. Отримавши цю інформацію, вона починає її аналізувати. На підставі цього в неї виробляється певна оцінка того чи іншого правового явища. Залежно від оцінки правових явищ з'являється певний мотив поведінки, людина вирішує, як їй діяти в тих чи інших умовах, пов'язаних із певним правовим явищем. Таким чином, у кожної людини формується правосвідомість.

Із наведеного вище опису механізму формування правосвідомості можна зробити висновок, що це явище складається з трьох елементів: правових знань (отримуються в результаті ознайомлення з правовою нормою), правових оцінок (зіставлення норми права зі своїми власними цінностями), правових установок (вольова спрямованість поведінки, готовність до певних дій). У реальному житті всі ці компоненти правосвідомості виявляються як ціле, вони чітко не структуровані та не відділяються одне від одного.

Ставлення особи до права може бути як позитивним (людина розуміє значення та необхідність права), так і негативним (людина вважає, що право не потрібне). Це ставлення може сформуватися на основі логічних висновків чи бути емоційним, тобто виникнути на рівні почуттів та настроїв.

Правосвідомість — це система ідей, уявлень, емоцій і почуттів, які виражають ставлення індивідів, групи, суспільства до чинного, колишнього та бажаного права, а також діяльності, пов'язаної з правом.

Поняття правосвідомості тісно пов'язане з поняттям правової культури.

Правова культура окремої особистості включає позитивну правосвідомість, розуміння принципів права, повагу до права, упевненість у соціальній цінності права та правового регулювання, знання своїх прав і обов'язків та їх виконання.

На формування правової свідомості та правової культури особистості найбільш ефективно впливає правова освіта.

Правова освіта покликана, перш за все, сприяти розумінню цінності прав і свобод людини, необхідності дотримуватись і поважати їх; принципової нетерпимості до будь-яких порушень прав і свобод, а також уміння відстоювати свої права за допомогою всіх законних засобів.

4. ПРАВОВІДНОСИНИ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

Серед усього різноманіття суспільних відносин — економічних, політичних, моральних, культурних — правовідносини вирізняє те, що вони регулюються правом. Право регулює не всі, а тільки найважливіші для держави, суспільства та окремої людини відносини, без яких неможлива їх нормальна життєдіяльність. Це відносини власності, управління, економічні, сімейні, суспільна праця і розподіл тощо. Інші відносини або не регулюються взагалі (сфера дії моралі, дружби, симпатії, кохання тощо), або регулюються лише частково. Наприклад, у сім'ї, окрім тих питань, що регулюються за допомогою права, існують також суто особистісні відносини між подружжям, батьками й дітьми, що регулюються нормами моралі, релігії, звичаями. Учасники правових відносин наділяються державою взаємними, пов'язаними між собою правами та обов'язками. Ці відносини стають підконтрольними державі й керованими нею.

ПРАВОВІДНОСИНИ — це врегульовані нормами права суспільні відносини, у ході яких їхні учасники реалізують свої суб'єктивні права і виконують юридичні обов'язки.

Правові відносини мають складну структуру. До структурних елементів правовідносин належать суб'єкти правовідносин, об'єкти правовідносин та зміст правовідносин.

СТРУКТУРА ПРАВОВІДНОСИН

СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН — це учасники правовідносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки на основі юридичних норм.

Суб'єктами правовідносин можуть бути фізичні і юридичні особи.

Фізичні особи — це люди, які, залежно від свого правового статусу, у правовідносинах виступають як:

- ✓ громадяни;
- ✓ іноземці;
- ✓ особи без громадянства;
- ✓ особи з подвійним громадянством.

Юридичні особи — це організації, що створені та зареєстровані у визначеному законом порядку і можуть бути самостійними учасниками правовідносин.

Бути учасником правовідносин окрема особа чи організація може лише за наявності правосуб'єктності. Правосуб'єктність складається з правоздатності, дієздатності та деліктоздатності.

Правоздатність — це визнана державою загальна (абстрактна) можливість мати передбачені законом права та обов'язки, здатність бути їх носієм.

Тобто правоздатність не є фактичною здатністю реалізовувати права й обов'язки на практиці, а лише принциповою потенційною здатністю суб'єкта мати їх у певний момент або в майбутньому. Усі громадяни наділені правоздатністю незалежно від віку та стану здоров'я. Вона виникає від моменту народження та припиняється зі смертю. Правоздатність фізичних осіб є однаковою для всіх і гарантована державою. Правоздатність впливає з міжнародних пактів про права людини, із принципів гуманізму, формальної рівності, справедливості.

Але замало просто володіти правами та обов'язками. Важливо бути здатним свідомо реалізовувати ці права, виконувати обов'язки, проводити необхідні для їх набуття дії, брати на себе відповідальність за їх наслідки, тобто бути дієздатними.

Дієздатність — це здатність особи своїми діями реалізовувати свої права та обов'язки.

Повністю дієздатна особа — це повнолітня особа, яка є психічно здоровою та розумово повноцінною, тобто такою, що усвідомлює значення своїх дій та несе за них відповідальність. Ніхто не може бути обмежений в дієздатності інакше як за рішенням суду і відповідно до закону. Відсутність у дітей і психічно хворих осіб власної дієздатності замінюється дієздатністю інших, спеціально визначених осіб, — батьків, опікунів або піклувальників. Отже, дієздатність, на відміну від правоздатності, залежить від віку, фізичного стану особи, а також інших особистих рис людини, що з'являються в неї в міру розумового, фізичного, соціального розвитку.

Третім елементом правосуб'єктності є деліктоздатність.

Деліктоздатність — здатність нести юридичну відповідальність за скоєні правопорушення.

У деяких випадках деліктоздатність передуює настанню повної дієздатності. Наприклад, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років, а за деякі види злочинів така відповідальність настає з 14 років. Обов'язковою умовою деліктоздатності є **осудність**, тобто здатність у момент вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії і керувати ними.

Правосуб'єктність юридичних осіб знаходить свій вияв у сукупності прав і обов'язків, які надані їм для виконання відповідних функцій згідно з метою і завданнями, зафіксованими в їх документах.

Правоздатність і дієздатність юридичної особи настає одночасно — від моменту її державної реєстрації. Обсяг дієздатності юридичної особи має спеціальний характер і залежить від мети і завдань, для яких ця особа створена (вони закріплені в статутних документах). Припиняється дієздатність і правоздатність юридичної особи також одночасно — з моменту припинення існування такої особи.

Об'єктом правовідносин є все те, із приводу чого вони виникають, на що спрямовано дії сторін, що складає предмет їхніх інтересів. Це можуть бути матеріальні блага — гроші, цінності, речі, інше майно, послуги виробничого і невиробничого

характеру, продукти духовної та інтелектуальної творчості; цінні папери, а також нематеріальні блага — життя, здоров'я, честь та гідність людини, недоторканність особи, почесні звання тощо.

ВИДИ ОБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН	
Предмети матеріального світу	Засоби виробництва, предмети споживання, цінності
Послуги	Виконання роботи, обумовленої договором
Продукти духовної та інтелектуальної творчості	Твори мистецтва, літератури, живопису, кіно, інформація, комп'ютерні програми та інші результати інтелектуальної діяльності
Цінні папери, офіційні документи	Паспорти, дипломи, сертифікати, гроші, лотерейні білети
Особисті немайнові блага	Життя, здоров'я, честь, гідність, право на освіту та інші права і свободи

Людина в жодному разі не може бути об'єктом правовідносини (на відміну від минулого, коли раб або кріпак був таким об'єктом і міг бути проданий або подарований). Навіть у тих випадках, коли в межах сімейного права між батьками у випадку їх розлучення виникає спір, у кого з них має залишитися дитина, то об'єктом правовідносин буде виступати не дитина, а відповідні дії і нематеріальні блага — можливість повсякденно спілкуватися з цією дитиною, більшою мірою впливати на її виховання тощо.

Об'єкти правовідносин — це матеріальні й нематеріальні блага, із приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки.

Зміст правовідносин — це, власне, суть правовідносин, яка розкривається у двох аспектах — фактичному (матеріальному) та юридичному. **Юридичний аспект** — це суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин, тобто можливість певних дій. **Фактичний аспект** — сама поведінка суб'єктів, їхня діяльність, у якій реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін, зовнішній вияв правовідносин.

Суб'єктивне право — це вид і міра можливої або дозволеної поведінки учасника правовідносин, забезпечені відповідними юридичними обов'язками інших учасників правовідносин.

Юридичний обов'язок — це передбачені та забезпечені можливістю державного примусу вид і міра необхідної поведінки, забезпечена можливістю державного примусу.

У більшості правовідносин кожний з учасників одночасно володіє суб'єктивним правом і виконує юридичні обов'язки (трудова угода, договір купівлі-продажу тощо).

5. ПОНЯТТЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО СКЛАД

Поведінка є найважливішою соціальною характеристикою особистості. Своєю поведінкою індивід може принести іншим учасникам суспільних відносин як користь, так і шкоду. Оцінюючи вчинки людини через правові норми, держава встановлює два основні види поведінки — правову (юридично значиму) і юридично нейтральну, байдужу.

Із точки зору відповідності правовим нормам, а також корисності або шкідливості наслідків цієї поведінки правова поведінка може бути правомірною або неправомірною. Будь-яка поведінка, яка відповідає нормам права, є правомірною, тобто соціально корисною, а та, що їм не відповідає, є неправомірною, тобто протиправною — соціально шкідливою.

ПРАВОПОРУШЕННЯ — це суспільно шкідливе діяння (у формі дії або бездіяльності) дієдатного суб'єкта, що суперечить вимогам правових норм.

Юридичний склад правопорушення — це сукупність ознак правопорушення в єдності його об'єктивних характеристик, які є необхідними для визначення цього діяння як правопорушення.

Такими характеристиками є:

1) *об'єкт* — суспільні відносини, які охороняються правом. Ними можуть бути майнові, трудові, політичні та інші права й інтереси суб'єктів права, державний і суспільний лад, стан навколишнього середовища, життя, честь, гідність, здоров'я людини;

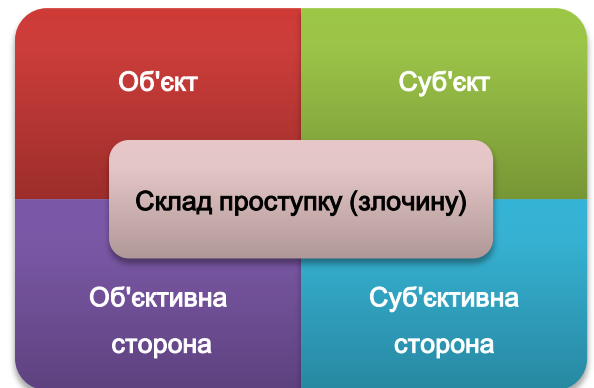
2) *об'єктивна сторона* — зовнішня сторона правопорушення, саме протиправне діяння, шкідливий результат, що настав унаслідок цього, та причинний зв'язок між діянням та його результатом;

3) *суб'єкт* — фізичні особи, які мають деліктоздатність, тобто можуть нести юридичну відповідальність;

4) *суб'єктивна сторона* — внутрішня сторона правопорушення, яка характеризується наявністю вини, тобто психічним ставленням особи до свого вчинку та його наслідків.

Розрізняють дві основні форми вини: умисел і необережність.

Умисел може бути прямим і непрямим. **Прямий умисел** виявляється в усвідомленні правопорушником суспільно небезпечного характеру свого діяння, у передбаченні суспільно небезпечних наслідків і бажанні їхнього настання. **Непрямий умисел**

полягає в усвідомленні правопорушником суспільно небезпечного характеру своєї дії чи бездіяльності, у передбаченні суспільно небезпечних наслідків і свідомому допущенні їх.

Необережність теж буває двох видів: самовпевненість і недбалість. **Самовпевненість** виявляється в передбаченні правопорушником можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння і легковажному розрахунку їх запобігання. **Недбалість** виявляється в непередбаченні правопорушником можливості настання суспільно небезпечних наслідків правопорушення, хоча він міг і повинен був їх передбачати.

За відсутності будь-якого елемента складу правопорушення відповідальність за нього неможлива.

6. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кожний людський вчинок так чи інакше порушує інтереси інших людей, суспільства. Його результат набуває певного значення для інших людей, а це завжди накладає відповідальність на особистість.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ — це покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова.

Відповідальність умовно можна поділити на внутрішню та зовнішню. **Внутрішня відповідальність** виражає спроможність особистості усвідомлювати наслідки своїх вчинків, діяти відповідно до цих усвідомлень, керуючись нормами моралі.

Внутрішня відповідальність означає спроможність правильно зрозуміти потреби інших людей як свої особисті. Людина тоді поводить себе відповідально стосовно інших, коли поважає в них особистість. Бути відповідальними означає, що людина вміє керувати своєю поведінкою. Іншими словами, внутрішня відповідальність — це наша совість.

Зовнішня відповідальність проявляється у вигляді реакції суспільства на дії особистості. У цьому випадку йдеться про соціальну відповідальність. К. Маркс визначав відповідальність як засіб самозахисту суспільства проти порушення умов його існування. Сутність соціальної відповідальності полягає в обов'язку індивіда виконувати вимоги, що висувають до нього суспільство, держава, інші індивіди. У суспільстві діють різні форми соціальної відповідальності: моральна, політична, організаційна, суспільна, партійна, юридична тощо.

Юридична відповідальність — одна з форм соціальної відповідальності. Саме існування права як регулятора суспільних відносин обумовлене необхідністю підтримувати порядок у суспільстві, попереджаючи будь-які відхилення від встановлених правил поведінки.

Застосовуючи юридичну відповідальність, держава ставить перед собою певну мету. По-перше, покарання повинне захистити права й інтереси людей, суспільства від нових посягань. Це так звана охоронна функція. По-друге, покарання має змінити погляди, свідомість правопорушника, виховати його — виховна функція. По-третє, покарання повинне застерегти від правопорушення людей, які мають намір вчинити протиправні дії, — запобіжна функція.

Основні принципи притягнення громадян до відповідальності закріплені в Конституції України:

- ✓ закон не має зворотної сили (притягнути людину до відповідальності можна лише на підставі закону, який діяв на час скоєння правопорушення);
- ✓ за одне й те саме правопорушення особа може бути притягнута до відповідальності одного виду лише один раз;
- ✓ особа не несе відповідальності за відмову від виконання явно злочинного наказу;
- ✓ не несе відповідальності громадянин, який відмовився давати свідчення проти себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів.

Підставою для юридичної відповідальності є правопорушення за наявності всіх його елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ — це наслідок правопорушення, реакція держави на протиправні дії громадян.

Той або інший вид правопорушення тягне за собою різні види юридичної відповідальності, а саме:

- ✓ кримінальну — за скоєння злочинів;
- ✓ адміністративну — за скоєння адміністративних правопорушень;
- ✓ цивільно-правову — за порушення норм цивільного права;
- ✓ дисциплінарну — за порушення трудової, навчальної, службової дисципліни;
- ✓ матеріальну — за матеріальну шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення накладених на працівника трудових обов'язків;
- ✓ конституційну — за порушення Конституції або конституційного законодавства;
- ✓ міжнародно-правову — за порушення норм міжнародного права.

Найсуворішим видом галузевої юридичної відповідальності є кримінальна відповідальність. Вона настає тільки внаслідок скоєння злочину — суспільно небезпечного діяння, склад якого передбачений в кримінальному законі. За менш небезпечні правопорушення (проступки) кримінальна відповідальність не настає.

7. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕРЖАВИ

Практично все населення планети живе у тій чи іншій державі. Кожна людина у повсякденному житті взаємодіє з державою, перебуває у постійному тісному зв'язку з нею. А що ж містить у собі термін «держава»?

Ознаками держави є:

Територія і населення.

Держава є єдиною універсальною, специфічною організацією на території країни. Під її впливом перебуває все

населення; держава встановлює адміністративно – територіальний поділ країни, інститут громадянства.

Публічна влада. Влада, яка не співпадає з населенням, проте виступає від його імені, забезпечує державний примус у вигляді органів державної влади.

Податки. Обов'язкові платежі на користь держави від громадян, підприємств, організацій, установ, необхідні для функціонування держави (утримання державного апарату, медицина, освіта, культура тощо).

Наявність органів державного примусу (армія, міліція, поліція, служби безпеки держав тощо). Лише держава (її органи) наділена повноваженнями застосовувати примус до всіх без винятку осіб, які перебувають на її території: громадян, осіб без громадянства, іноземців.

Право. Держава встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, доводить їх до людей, забезпечує дотримання, вимагає виконання, а у випадку порушення застосовує примус.

Грошова одиниця.

Формальні реквізити — державні символи. Державна символіка — засіб ідентифікації суверенної держави і суб'єкта влади в системі внутрішніх і міжнародних відносин, яка являє собою законодавчо закріплені символи Державний Герб, Державний Прапор та Державний Гімн.

Суверенітет (фр. souverainete — найвища влада). Здатність держави проводити самостійну внутрішню і зовнішню політику. Влада держави поширюється на всі організації, на всіх осіб, які перебувають у країні (органи влади приймають обов'язкові для всіх закони, встановлюють податки тощо). На міжнародній арені держава самостійно приймає рішення щодо напрямів зовнішньої політики, вступу до міжнародних організацій, встановлення політичних та економічних зв'язків з іншими державами.

Спируючись на вказані ознаки, визначення сучасних держав можуть бути такі:

Держава – суверенна, універсальна організація політичної влади, покликана забезпечувати нормальну життєдіяльність людей, яка має свою територію, апарат примусу, створює право та стягує податки, необхідні для здійснення своїх функцій.

Держава – це політична цілісність, що утворюється спільнотою, закріплена на певній території, де підтримується юридичний порядок.

Держава – особлива організація політичної влади, що існує у суспільстві, за допомогою якої здійснюється управління загальносуспільними та місцевими справами.

8. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ВЛАДИ. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

ВЛАДА — здатність та можливість одних осіб (груп людей, партій тощо) впливати на інших за допомогою різних важелів (волі, авторитету, права, насилля). Тобто, це можливість теоретичного обґрунтування думок та ідей і практичне їх впровадження. Ті особи, які мають владу, керують підлеглими, видають накази, спрямовують їхню діяльність, а у випадку непокорі мають можливість застосувати

примус (силу). Наявність влади у суспільстві цілком нормальне необхідне явище, адже за допомогою влади забезпечується функціонування людської спільноти, держави, підтримується порядок, законність, регулюється широке коло відносин. Здійснення влади — це завжди двосторонній процес, процес взаємодії того, хто має владу, та підвладного (підвладних) йому осіб.

Влада, яка регулює стосунки між людьми, називається соціальною. Різновидами соціальної влади є: релігійна, батьківська, партійна, державна, політична, влада народу, вчительська тощо.

Особливе місце серед видів соціальних влад займають політична та державна.

Політична влада – це спроможність певної групи, особи проводити свою волю і лінію у політиці та суспільних відносинах.

Державна влада — це управління суспільством органами держави в межах їхньої компетенції. Це така форма суспільної влади, яка виражає волю економічно і політично панівної спільноти і спирається на спеціальний апарат примусу, має монопольне право видавати закони й інші розпорядження, обов'язкові для всього населення.

Основними ознаками державної влади є:

➤ *Верховенство* — посідає найвище місце серед усіх інших видів влад та має пануюче становище (наділена такими функціями, яких не має жодна інша влада).

➤ *Легітимність* — діє на законних підставах (народ обирає на основі законів про вибори).

➤ *Загальність* — поширюється на усіх осіб, що перебувають в межах кордонів цієї держави (громадяни держави, іноземці, особи без громадянства).

➤ *Суверенітет* — незалежність від будь-якої іншої влади (здатність самостійно приймати закони, укладати договори, програми тощо).

➤ *Публічність* — владу здійснюють спеціально створені органи (парламенти, міністерства, відомства, суди, міліція...).

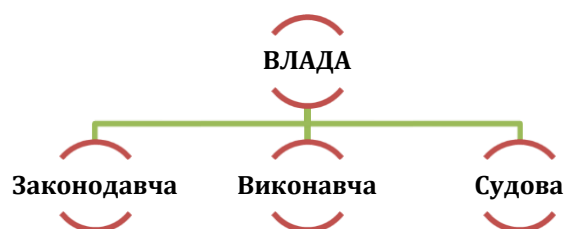
➤ *Універсальність* — має вплив на всі найважливіші відносини в суспільстві.

➤ *Обов'язковість* — рішення органів державної влади є обов'язковими для виконання (невиконання тягне за собою державний примус — юридичну відповідальність).

Коли ми ведемо мову про органи держави, то звертається увага на організацію держави, коли ж мова йде про органи державної влади, то мається на увазі сутність влади – її структурна організація.

Відповідно, в демократичній державі органи державної влади поділяються на три гілки:

- ✓ законодавчу,
- ✓ виконавчу,

✓ судову.

Законодавча влада — одна з гілок державної влади, якій делеговане народом право приймати закони й організація контролю за дотриманням чинного законодавства. Органи, які здійснюють законотворчість, є органами законодавчої влади.

Основними функціями парламенту є: законодавча, представницька, фінансова, установча, контрольна та політична.

Виконавча влада — одна з гілок державної влади, якій делегована сукупність повноважень з управління державними справами (контрольні, адміністративні, виконавські, розпорядчі тощо) і на яку покладається функція виконання законів, що приймаються законодавчою владою.

Основними функціями виконавчої влади є виконавча та розпорядча.

Виконавча функція полягає у виконанні змісту нормативно-правових актів прийнятих законодавчим органом.

Розпорядча функція полягає у здійсненні управління державою шляхом видання підзаконних нормативно-правових актів й вказівок щодо виконання певних дій.

Органи, які здійснюють цю діяльність, називаються **органами виконавчої влади**.

Найважливішими функціями урядів є:

- управління державним апаратом;
- виконання законів;
- контроль над законодавчою діяльністю парламенту (у президентській республіці право вето (лат. veto — забороняю — відмова глави держави (президента, монарха) підписати та ввести у дію законопроект, прийнятий парламентом);
- нормовстановлююча діяльність (розробка законопроектів, видання нормативно-правових актів;
- складання та виконання бюджету;
- здійснення зовнішньої політики тощо.

Управління на місцях здійснюється місцевими органами державної влади (державні адміністрації, агенти уряду, губернатори, комісари, префекти, представники міністерств) та органами місцевого (муніципального) управління (муніципалітети, управління, регіональні ради, планові комісії тощо).

Судова влада — одна з гілок влади, яка здійснює правосуддя, тобто розглядає та вирішує справи про правопорушення (злочини) та спори про права. Органи, що здійснюють цю діяльність, називаються **органами судової влади**. Правосуддя здійснюється судами.

Суд — це орган держави, до компетенції якого входить здійснення правосуддя у вигляді розгляду адміністративних, кримінальних і цивільних справ та прийняття у цих справах законних рішень.

Суд є незалежним органом влади. Він підпорядковується тільки законові. Рішення, прийняті судом, є обов'язковими. Суд розглядає і вирішує конкретні справи та спори, що виникають внаслідок різноманітних конфліктів у суспільстві. Це можуть бути кримінальні справи, майнові спори, скарги громадян на дії чиновників тощо.

9. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Еволюція демократії тісно пов'язана із правовою та соціальною державами.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА — це держава, в якій панують норми права, забезпечуються права і свободи людини, влада підпорядкована волі народу.

До основних ознак правової держави належать:

- верховенство і панування правового закону (загальність права);
- взаємна відповідальність держави і особи;
- наявність широких прав і свобод людини та гарантій їх забезпечення (пріоритет прав людини, правова рівність усіх осіб);
- поділ влади на три гілки;
- суверенітет народу (народ є джерелом влади);
- високі правова культура та правова свідомість;
- пріоритет норм міжнародного права над національним;
- наявність Конституційного суду та ефективної правоохоронної системи;
- врегулювання взаємовідносин між особою та державою на засадах дозволеності особі робити все, що прямо не заборонено законом, а державним органам — тільки те, що прямо дозволено законом;
- обмеження сфери діяльності державних органів лише охороною суспільного порядку, прав та свободи особи й забезпечення умов для господарської діяльності людини.

Для позначення всієї сукупності існуючих у суспільстві відносин, які не є державними, тобто перебувають поза межами впливу держави, використовується термін «громадянське суспільство».

Соціальна держава – це демократична держава, яка забезпечує кожному її громадянину достойні умови життя для реалізації соціальних, економічних і культурних прав людини.

Ознаками соціальної держави є:

- ✓ наявність правової держави;
- ✓ функціонування ринкового, соціально-орієнтованого господарства,
- ✓ високий рівень реалізації соціального законодавства,
- ✓ наявність та гарантування соціально-економічних прав,
- ✓ соціальна захищеність особи (соціальна допомога з боку держави),
- ✓ наявність соціальної справедливості (опора на середній клас).

У соціальній державі реально забезпечується право на працю, на соціальний захист, на реальний прожитковий мінімум, освіту, медицину, тощо. У такій державі кожен є соціально захищеним.